

Het wetenschappelijk onderzoek naar de Bijzondere Rechtspleging: nieuwe perspectieven?

Inleiding

De Bijzondere Rechtspleging was de buitengewone rechterlijke organisatie die Nederland in het leven riep om te oordelen over collaboratie en oorlogsmisdaden uit de bezettingsjaren.

De regering achtte die bijzondere organisatie nodig in verband met de specifieke aard van de misdrijven en de grote aantallen zaken. Die vroegen om een snelle en efficiënte afdoening. Verder wenste men de speciale gerechten een militair karakter te geven dat aan de gewone gerechten ontbrak. Men koos er niet voor die gewone gerechten met militaire leden uit te breiden. Dat had gekund, maar het prestige van de gewone rechterlijke macht was aangetast, vooral door het optreden van de Hoge Raad in oorlogstijd. Het hoogste rechtscollege had in de ogen van velen gefaald. Het had nagelaten om, waar dit althans juridisch kon, een dam op te werpen tegen het Duitse onrecht en soms zelfs regelrecht gecollaboreerd, zoals bij het tekenen van de ariërverklaring en, daarmee samenhangend, het zonder enig protest laten gaan van zijn Joodse president, Lodewijk Ernst Visser. Dit laatste was een ernstig tekortschieten zowel op institutioneel als persoonlijk niveau.

De leden die in de bijzondere gerechtshoven zouden worden benoemd, zouden vrij moeten zijn van enige smet opgedaan door een te grote lankmoedigheid tegenover, of zelfs samenwerking met de bezetter. Hier ligt meteen een mooi onderwerp voor ons onderzoek: hoe kwam de selectie van deze leden tot stand? Ik heb in het voorbijgaan een aantal persoonlijke, handgeschreven brieven gezien van de minister van Justitie, waarin hij mensen uitnodigde in de bijzondere gerechtshoven zitting te nemen. Soms waren dat mensen die zich tijdens de bezetting in zijn ogen gunstig hadden onderscheiden. Wanneer het ging om het vermijden van partijdigheid, in die zin dat de rechters zich niet op een of andere wijze mochten hebben gecompromitteerd, zou naar huidige opvatting misschien gezegd worden dat ook zij niet of niet geheel onpartijdig waren, althans de schijn van partijdigheid met zich droegen. Hier ziet u een spanningsveld tussen rechtsopvattingen die in de loop van tachtig jaar een ontwikkeling hebben ondergaan.

Diezelfde spanning tussen recht, ethiek en maatschappelijke perceptie vormt ook de achtergrond waartegen de Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging haar werk verricht.

De Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging

De SOBR, opgericht in 2006 door juristen en rechtshistorici, streeft naar samenwerking met universiteiten, andere onderzoeksinstellingen en het Nationaal Archief om onderzoek naar de bijzondere rechtspleging te coördineren en te faciliteren. Het bestuur wil een actieve rol spelen op vier kerngebieden:

1. **Vergroten van publieke en wetenschappelijke belangstelling:** Dit omvat het creëren van een toegankelijke website, publicaties over relevante onderwerpen, en het organiseren van studiedagen.
2. **Stimuleren van wetenschappelijk onderzoek:** door het aandragen van onderzoeksthema's, het verbeteren van toegang tot dossiers, het coördineren van lopend onderzoek, en het fungeren als kenniscentrum.

3. **Vergroten van naamsbekendheid en reputatie:** De SOBR wil haar zichtbaarheid vergroten via een nieuwe website, samenwerking met bekende wetenschappers, en aandacht genereren in relevante media.
4. **Verkrijgen van financiering:** Dit betreft het verwerven van subsidies en fondsen om haar doelen te bereiken en onderzoek mogelijk te maken.

De Stichting richt zich op de nadere ontsluiting van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) door het faciliteren van wetenschappelijk onderzoek. De nadruk ligt nu op het toegankelijk maken en inzetten van deze archieven voor wetenschappelijk onderzoek, omdat de beoogde beschikbaarheid gericht is op het digitaal inzien van individuele dossiers. Voor wetenschappelijk onderzoek moet er extra selectie en dataextractie mogelijkheden worden ingebouwd, om grote hoeveelheden data te kunnen analyseren. De SOBR kan dat natuurlijk niet zelf, maar kan hier wel diensten bewijzen.

De SOBR heeft zich sinds haar oprichting vooral geconcentreerd op de juridische aspecten van deze vorm van rechtspraak, in het bijzonder op de vraag in hoeverre van een behoorlijke rechtspleging kan worden gesproken. Met behoud van deze prioriteit wil de Stichting het onderzoek naar de sociale, politieke, constitutionele en psychologische context van de Bijzondere Rechtspleging bevorderen.

Het doel van de studie van dit archief is niet om de oude vonnissen te herzien, maar om beter te gaan begrijpen hoe rechtspraak functioneert in zeer bijzondere en moeilijke omstandigheden. Dit inzicht kan ons helpen na te denken over belangrijke onderwerpen binnen het staats- en strafrecht en de rechtsstaat die actueel zijn. Denk bijvoorbeeld aan kwesties zoals de bescherming van rechten, de verdeling van macht binnen de overheid, de inrichting van onafhankelijke rechtspraak en de rol van rechters in crisissituaties. Daarnaast kunnen verworven inzichten uit deze bron nuttig zijn voor de behandeling van moderne strafzaken, zoals bij internationale tribunaal, maar ook bij de gewone gerechten. Kennis van het verleden kan ons helpen betere keuzes te maken voor de toekomst van het recht en de rechtvaardigheid.

De Stichting is in 2006 begonnen als een werkgemeenschap van individuele onderzoekers. De medewerking vanwege het Nationaal Archief was in die begintijd en nog vele jaren daarna optimaal. De toenmalige Rijksarchivaris vond het erg belangrijk dat het archief van de Bijzondere Rechtspleging werd onderzocht. De onderzoekers die aan de Stichting waren gelieerd, kregen zonder veel moeilijkheden, maar na het uitspreken van een codewoord, toegang tot het archief. De verlangde dossiers werden binnen enkele minuten aangeleverd; er was een aparte werkruimte voor de onderzoekers en er kon, zij het beperkt, worden gekopieerd.

In dit uiterst gunstige klimaat konden twee proefschriften worden voorbereid, dat van Michiel Severein over de Kamer Leeuwarden van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en dat van Mieke Meiboom over de Kamer Groningen van datzelfde Bijzonder Gerechtshof. De gedachte was dat het uit drie kamers bestaande Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden een geschikte pilot was door de relatief geringe aantallen zaken. Als het volledige beeld van het noordelijke hof zou zijn verkregen, zou op basis daarvan een plan van onderzoek voor de overige Bijzondere Gerechtshoven kunnen worden opgesteld.

Deze opzet is nog niet volledig geslaagd. Het onderzoek van de Kamer Assen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden is nog niet afgerond, mede doordat de aanvankelijk bestaande ruimhartige voorzieningen onder invloed van de privacywetgeving werden stopgezet en het onderzoek daardoor aanzienlijk werd bemoeilijkt.

De werkwijze bij het onderzoek van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden was overigens dossiergericht. Werkelijk alle dossiers werden volledig doorgenomen en geïnventariseerd. Dat was natuurlijk een bewerkelijke en tijdrovende onderneming, met het belangrijke voordeel dat een zeer goed inzicht kon worden verkregen in de zaken die aan het hof waren voorgelegd en de wijze waarop deze werden behandeld. De bevindingen werden verwerkt in checklisten die een groot aantal variabelen bevatten.

De digitalisering van het archief

Aan de impasse waarin het onderzoek zich bevond, leek een einde te komen en nieuwe horizons leken zich te openen. Er werd immers aangekondigd dat het archief van de Bijzondere Rechtspleging per 1 januari 2025 digitaal beschikbaar zou komen voor iedereen, dus ook voor wetenschappelijke onderzoekers. Waar onderzoekers vroeger fysiek naar Den Haag reisden en dossiers op papier in handen namen, zou nu de mogelijkheid worden geboden om deze gegevens op een eigen scherm, thuis of op kantoor, te raadplegen. Zonder twijfel zou dit aan het onderzoek een enorme impuls geven. Er kwam echter een kink in de kabel, omdat de privacyaspecten van de beoogde openstelling naar het oordeel van de Autoriteit Persoonsgegevens niet voldoende zorgvuldig in kaart waren gebracht en opgelost. Dit leidde tot een formele waarschuwing van de zijde van deze autoriteit. Later kwam er ook een negatief advies van deze autoriteit naar aanleiding van een voorstel tot wijziging van de Archiefwet. Dat voorstel beoogde de weg vrij te maken voor de openbaarheid van het gedigitaliseerde archief. De autoriteit motiveerde haar formele waarschuwing onder meer met een beroep op de artikelen 9 en 10 van de Europese Algemene verordening gegevensbescherming, de AVG. Ook het voorstel tot wijziging van de Archiefwet bevatte bepalingen die naar haar oordeel met die verordening in strijd waren. Het voorstel zou dus op wezenlijke punten moeten worden aangepast. Het is natuurlijk jammer dat er dus voorlopig grote beperkingen zijn voor het gebruik van het gedigitaliseerde materiaal.

Ik wil even een voorbeeld geven van hoe het nu in de praktijk werkt, althans zoals ik het heb ervaren. Op dit moment werk ik aan een biografie van mr.dr. Lodewijk Ernst Visser - ik noemde hem al even - en, hoewel ik het onderzoek grotendeels heb afgerond, kom ik nogal eens, soms heel kleine, dingen tegen die om opheldering vragen. Visser had een zoon, Ernst Lodewijk, die gearresteerd werd omdat hij had geweigerd de Jodenster te dragen. Hij zou verraden zijn door iemand van wie ik uit verschillende bronnen de voornaam, naam en geboortedatum wist. Ik wilde natuurlijk weten of er een dossier van de Bijzondere Rechtspleging van deze persoon was. In eerste instantie kreeg ik een e-mail van het Nationaal Archief dat een persoon met die persoonsgegevens niet in het archief voorkwam. Later kreeg ik echter bij het NIOD een dossier ter inzage van dezelfde persoon, waarin zich een aantekening bevond van een hem betreffend dossier bij het Nationaal Archief. Op mijn navraag bij dat laatste archief werd mij medegedeeld dat het ging om iemand met dezelfde - overigens niet algemene - voornaam en naam, maar met een andere geboortedatum. Ik wilde daar meer van weten, omdat ik verwarring niet uitsloot, en heb het dossier opgevraagd. Dit deed ik door, zoals nu wordt voorgeschreven, 's ochtends om 09:00 uur precies de aanvraag digitaal in te dienen voor een datum die ongeveer zes weken later lag. Ik kreeg de mededeling dat mijn aanvraag was ontvangen, maar later op de dag het bericht dat de inzage niet door kon gaan. Dat schiet natuurlijk niet op. Vroeger zou een van de medewerkers van het Nationaal Archief dat dossier even hebben ingezien en mij positief hebben verteld of het om een en dezelfde persoon ging. Nu moet ik opnieuw een aanvraag indienen voor over weer een aantal weken, vanuit Friesland naar Den Haag reizen en het dossier inzien voor misschien

minder dan vijf minuten. Dit alles zou door digitale beschikbaarheid van het archief onnodig zijn. Er komt bij dat het Nationaal Archief door de grote belangstelling voor het archief van de Bijzondere Rechtspleging minder toegankelijk is geworden voor onderzoeksvragen die met de Bijzondere Rechtspleging niets hebben uit te staan.

Deze ervaring confronteerde mij met de spanning tussen efficiënt onderzoek en de bescherming van persoonlijke gegevens, precies de spanning waarvoor de Autoriteit Persoonsgegevens terecht aandacht heeft gevraagd.

Haar overwegingen over de proportionaliteit en subsidiariteit van de voorgenomen openbaarmaking spreken mij sterk aan, als het gaat om *beschikbaarheid van alle gegevens voor een ieder*. In dezelfde gedachtegang kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de plaatsing op het internet van een lijst van personen die in het archief van de Bijzondere Rechtspleging voorkomen. Welk redelijk belang is daarmee gediend? En waarom werd de voorgenomen plaatsing van het gedigitaliseerde archief opgeschort en toch tot publicatie van deze lijst overgegaan? Nog afgezien van de mogelijkheid dat niet alle op deze lijst voorkomende personen daadwerkelijk zijn veroordeeld of zelfs maar verdachten waren, gaat er een sterk stigmatiserende invloed vanuit. De suggestie wordt bovendien gewekt dat dit de boosdoeners waren en dat allen die niet op de lijst voorkomen brandschoon zijn gebleven. Dat is in strijd met de historische werkelijkheid. Daarbij komt dat er ook zoiets is als een recht op vergetelheid, een recht dat ook internationaalrechtelijk is erkend (art. 17 AVG). In hoeverre dit ook voor de onderhavige gegevens of een deel daarvan zou moeten of kunnen gelden, moet nader worden onderzocht. Ik vind het echter vanuit ethisch gezichtspunt niet zonder meer te verdedigen dat na zoveel tijd bijvoorbeeld ook nog namen worden gepubliceerd van mensen die in de oorlogstijd betrekkelijk lichte strafbare feiten hebben gepleegd en daar ook een lichte straf voor hebben ondergaan. Het kan zijn dat in de overweging 158 van de AVG enige ruimte kan worden gevonden om een uitzondering te maken op de algemene beginselen, als het gaat om ernstige misdrijven, zoals misdaden tegen de menselijkheid, in het bijzonder de Holocaust, of om oorlogsmisdaden, maar dat leidt niet dwingend tot een algemene openbaarmaking van het gedigitaliseerde archief voor een ieder. Bij de beschikbaarstelling van het gedigitaliseerde archief voor een ieder zonder beperking rijzen nog andere vragen waaraan ik nu voorbij moet gaan, maar zij zijn niet onbelangrijk, zelfs wezenlijk, bijvoorbeeld: welke voorlichting wordt erbij gegeven over de context en betekenis van het archief, de manier waarop gerechtelijke dossiers zijn ingericht en moeten worden gelezen en welke ethische grenzen er zijn wat betreft het gebruik ervan?

Wat onze Stichting betreft, meen ik dat de aandacht zou moeten worden gericht op het zo spoedig mogelijk realiseren van de openstelling van het digitale archief voor het wetenschappelijk onderzoek. De juridische en ethische vragen die daarbij rijzen, zijn niet geheel afwezig, maar aanzienlijk minder gecompliceerd dan bij de beschikbaarstelling voor een ieder. Bovendien behoeft de openstelling voor wetenschappelijk onderzoek niet zonder meer in te houden dat de raadpleging op elke locatie kan plaatsvinden. Het is natuurlijk gemakkelijk het materiaal thuis te kunnen raadplegen of op het eigen instituut, maar ik zou ermee kunnen leven als de inzagemogelijkheid ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek wordt beperkt tot het Nationaal Archief en een aantal nader aan te wijzen instellingen in het land, mits er voldoende plaatsen worden ingeruimd. Wij kunnen steun vinden juist in het advies van de Autoriteit Persoonsgegevens van 14 mei 2025. Deze Autoriteit is van oordeel dat er in zijn algemeenheid geen bezwaar bestaat tegen het op een goede manier met een goede reden toegang geven aan wetenschappers. Dat zou idealiter gerealiseerd moeten worden vóórdat nieuwe archiefwetgeving in werking treedt. Misschien kan worden gedacht

aan een accreditatie zoals die vroeger bestond voor de onderzoekers die aan onze Stichting waren verbonden.

Als wij erin slagen de balans te vinden tussen kennis en respect, tussen openbaarheid en humaniteit, dan zal de studie van de Bijzondere Rechtspleging niet alleen het verleden verhelderen, maar ook het recht van de toekomst versterken.

Wetenschappelijke betekenis en veranderende onderzoeksmethode

De digitalisering opent geheel nieuwe perspectieven voor wetenschappelijk onderzoek. Tot nu toe gebeurde onderzoek naar de BRP grotendeels *dossiergericht*: de onderzoeker bestudeerde individuele zaken, vaak aan de hand van checklists voor motivering, strafmaat en institutionele context.

Met digitalisering wordt het mogelijk om deze werkwijze te combineren met een analyse op veel grotere schaal. Patronen in strafoplegging, gratie, argumentatie en institutioneel gedrag kunnen systematisch worden onderzocht. Taal- en tekstanalyse kan blootleggen hoe het vocabulaire van alle betrokkenen bij de processen zich ontwikkelde en hoe de taal de achterliggende opvattingen door de jaren heen uitdrukte.

Digitale toegankelijkheid maakt het ook makkelijker om vergelijkingen tussen regio's en tussen rechters te maken. Tegelijk blijft kwalitatief, interpretatief onderzoek onmisbaar. De context van elk dossier, de toon van een vonnis of het morele gewicht van een motivering laten zich niet reduceren tot cijfers. Digitalisering verruimt dus het onderzoek, maar vervangt het niet. Het biedt een nieuwe schaal, geen nieuwe waarheid.

Een aantal onderzoeksthema's

Ik wil afsluiten met een aantal concrete voorstellen voor onderwerpen. Natuurlijk kunnen er vele andere onderzoeksobjecten worden genoemd en bedacht, maar ik beperk me tot deze vier.

Casus 1 – De doodstraf

De toepassing van de doodstraf in de bijzondere rechtspleging is een belangrijk thema, alleen al omdat deze ultieme straf in 1870 uit het gewone strafrecht was verdwenen. Er zouden tussen 1945 en 1952 ongeveer 150 doodvonnissen zijn uitgesproken, waarvan er 39 werden uitgevoerd. Het wordt nu heel gemakkelijk deze cijfers te controleren.

Vragen die zich opdringen zijn onder meer: hoe verhouden deze straffen zich tot het requisitoir, hoe luidde de motivering, is er verband tussen de lengte van de motivering en de ernst van de onderliggende feiten? Veranderde een en ander bij het verstrijken van de tijd? Hoe moet de rol van de Bijzondere Raad van Cassatie worden gekarakteriseerd, als het ging om de oplegging van de doodstraf? Is er enige invloed merkbaar van de terughoudendheid van de regering om tot uitvoering van de doodstraffen over te gaan?

Digitalisering maakt het nu mogelijk om deze processen in samenhang te bestuderen: de motieven voor de straf, de argumentatie in cassatie, de patronen van gratieverlening en de reacties in pers en publiek. Het opent ook vragen over ongelijkheid: verschilden de behandeling van mannen en vrouwen, of van bekende en onbekende verdachten?

Casus 2 – Reclassering en morele heropvoeding

De reclassering speelde een onderbelichte rol in de Bijzondere Rechtspleging. Zij werd ingeschakeld op verzoek van rechters of verdediging om rapporten op te stellen over de persoonlijkheid, het gedrag en de ‘heropvoedbaarheid’ van de verdachte. De toon van die rapporten was soms moralistisch en sociaal-pedagogisch: men sprak van *“karaktervorming”*, *“verbetering”* en *“maatschappelijke aanpassing”*.

De invloed van de reclassering op de strafmaat varieerde sterk. Soms leidde een positief oordeel tot strafvermindering of uitstel van executie; soms werd het rapport nauwelijks gewogen. Zittingen werden soms geschorst om aanvullend onderzoek mogelijk te maken, wat laat zien dat de rechter openstond voor sociaal-psychologische inzichten.

De digitalisering van de archieven maakt het mogelijk om systematisch te onderzoeken, hoe vaak en op wiens verzoek zulke rapporten zijn gemaakt, en welke invloed ze hadden. En hoe verhoudt de taal en ideologie van zorg en heropvoeding zich tot de strengheid van de rechtspraak?

Casus 3 – Psychiatrie, psychologie en toerekeningsvatbaarheid

Naast de reclassering werden ook psychiaters en psychologen betrokken bij de beoordeling van verdachten.

Zij onderzochten of sprake was van ontoerekeningsvatbaarheid of verminderd toerekeningsvatbaarheid.

In de praktijk kwam volledige ontoerekeningsvatbaarheid naar mijn indruk zelden voor.

De meeste verdachten werden geacht verantwoordelijk te zijn voor hun daden, ook als men psychische spanning of oorlogstrauma constateerde.

Een interessante onderzoeksvraag is of er verband is tussen de kans op vermindering van toerekening en de ernst van de feiten: is het zo dat er minder ruimte is voor het meewegen van de psychologische aspecten naarmate de verwijtbaarheid van de gedragingen groter is? De digitalisering maakt ook hier grootschalige vergelijking mogelijk.

Door alle verslagen van deskundigen in context te analyseren kan men nagaan hoe kennis en moraal elkaar beïnvloedden.

Casus 4: de kwaliteit van het researchewerk

Bij de bestudering van dossiers van de bijzondere rechtspleging heb ik dikwijls stilgestaan bij de kwaliteit van de processen-verbaal. Als rechter heb ik in de loop van mijn carrière vele processen-verbaal in gewone strafzaken gezien en ik durf voorzichtig te zeggen dat die van de bijzondere rechtspleging daarbij allerminst ongunstig afsteken. Onderzoek met behulp van het gedigitaliseerde archief van een nader te beredeneren selectie zou kunnen uitwijzen of mijn indruk juist is.

Om een voorbeeld te noemen: ik heb in verband met de Visser-biografie de processen-verbaal van de verhoren van de voorzitters van de Joodse Raad nauwkeurig bestudeerd. Asscher wilde niet meewerken, maar Cohen wel. Hij heeft alle verbalen geparafeerd en aldus

goedgekeurd. Dat wil wat zeggen, omdat hij zich tegenover zijn ondervragers kritisch opstelde. Hij was ook tegenover hen de professor die het beter wist. Het kwam regelmatig voor dat hij hun verhaal of een gezegde uit de klassieke oudheid voorhield en dat toepaste op zijn eigen positie – tijdens de bezetting of tijdens het verhoor. De verbalisanten zaten er als schooljongens bij of deden alsof. Ze schreven die dingen allemaal heel precies op. Dat wierp veel licht op de persoon van de verdachte. Gaandeweg leek er een band tussen de verdachte en de verbalisanten te ontstaan, zoals tussen leraar en studenten. Het was echter niet zo dat Cohen de leiding had. Misschien meende hij dat het wel zo was, maar dat was niet in zijn voordeel. Zijn wat superieure houding verleidde hem tot gevaarlijke uitspraken, zoals toen hem gevraagd werd hoe hij ertoe was gekomen aan de opdracht van de Duitsers te voldoen om medewerkers van de Joodse Raad voor deportatie aan te wijzen. Dat was, zei hij, omdat hij vergeleken moest worden met de generaal die een afdeling moest opofferen om een grotere eenheid te redden. Begrepen de verbalisanten dit niet? Ook deze passage gaf veel inzicht in het karakter en het beleid van de voormalige voorzitter van de Joodse Raad. Kennelijk wilde hij niet inzien dat er een wezenlijk verschil is tussen de legerleider die zulke beslissingen soms noodgedwongen, maar uit vrije wil, moet nemen op grond van het gezag en de leiding die hem toekomen aan de ene kant en de voorzitter van de Joodse Raad aan de andere kant, die alleen maar een amorele opdracht van de bezetter uitvoert en daarvoor de verantwoordelijkheid neemt. Misschien was het ook maar een wat hoogdravende poging tot zelfrechtvaardiging. Hoe dan ook, ik meen dat de rechercheurs hier voortreffelijk werk hebben gedaan. Niet alleen door hun accurate voorbereiding, de nauwkeurige vastlegging van het verhoor, maar ook door een precieze sfeertekening. Zij traden bovendien objectief en respectvol op.

De vraag van Severein – Recht doen

In zijn proefschrift over de Bijzondere Rechtspleging in Leeuwarden concludeerde Michiel Severein dat het bijzondere hof daar had voldaan aan de essentie van de rechterlijke taak: recht doen, onafhankelijk van publieke emotie.

De rechter, zo stelt hij, moet zich niet laten leiden door wraakgevoelens of maatschappelijke druk, maar door de normatieve kracht van het recht zelf.

De digitalisering van het archief biedt een nieuwe kans om die fundamentele vraag opnieuw en dat voor alle (kamers van de) bijzondere gerechtshoven te onderzoeken.

Met behulp van tekst- en data-analyse kan worden nagegaan of rechters in hun gedrag ter terechtzitting en in hun motiveringen daadwerkelijk blijken gaven van onafhankelijkheid en onpartijdigheid, of dat er subtiele verschuivingen waren onder invloed van tijdgeest en publieke opinie.

Het is een unieke gelegenheid om empirisch te toetsen wat tot nu toe vooral op interpretatie berustte: de verhouding tussen recht, rede en emotie in tijden van maatschappelijke en morele crisis.

In die zin is de digitalisering niet alleen een technisch project, maar ook een morele oefening. Zij stelt ons in staat de vraag te stellen of de bijzondere rechter toen werkelijk recht deed en maakt het mogelijk op die vraag een antwoord te vinden. Een antwoord dat van betekenis kan zijn voor de rechtspraak van vandaag.